

CARP M., SKULLS A.

ROLE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENTS

The article points to the reorientation process of physical education students in creating functional and structural integrity of the body during physical activity sessions, which allowed to develop new approaches to the use of traditional means and methods of physical training, to introduce new criteria for the effectiveness of physical education process in the formation of the psychological component healthy lifestyles of students.

Keywords: physical education students, health, physical fitness, functional and structural integration, performance criteria, the psychological component of a healthy lifestyle.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2013 року.

УДК 159.982.2

КУЗІКОВА С. Б.

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розглядається феномен особистісного саморозвитку як реального психологічного явища. Визначено психологічний зміст та сутність понять: «саморозвиток особистості», «суб'єкт саморозвитку». Наведено авторське визначення особистісного саморозвитку. Виокремлено суттєві характеристики саморозвитку як суб'єктної діяльності.

Ключові слова: саморозвиток, самозміна, самоактивність, самосвідомість, самокерування, життєдіяльність, суб'єкт саморозвитку.

Увага до феномену саморозвитку зумовлена його визначальною роллю у життєдіяльності особистості, активним включенням людини у процес власної життєтворчості. Оскільки, на думку більшості сучасних науковців, основним джерелом розвитку виступають внутрішні суперечності, то цей процес, по суті, є саморозвитком (саморуком). «Носієм» розвитку виступають складні відкриті системи, що самоорганізуються. Така позиція в українській психологічній науці є сталою (Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, В.В. Клименко, Г. С. Костюк, П. В. Лушин, С. Д. Максименко, М. В. Савчин, М.Л. Смульсон, Т. М. Титаренко, П. Р. Чамата та ін.). Проте і дотепер існує термінологічна розбіжність і відмінність у тлумаченні різними вченими психологічної сутності зазначеного феномену. Завданням статті є експлікація авторського визначення поняття особистісного саморозвитку.

Аналіз філософських, педагогічних та психологічних праць, присвячених досліджуваному феномену, показує, що саморозвиток може розглядатися (досліджуватися) у різних аспектах, а саме: як мета, засіб, явище, процес, стан, зміна, результат, підсумок тощо [6].

Саморозвиток розглядається як: саморух (Ф. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг), діяльність, внутрішня активність (В.І. Андреев, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк,

Л.С. Рубінштейн, П.Р. Чамата), потреба (М.О. Бердяєв, І.С. Булах, С.Д. Максименко, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин), здатність, характеристика (Є.І. Ісаєв, В.Г. Маралов, Н.І. Пов'якель, В.І. Слободчиков), зміна (М. Гайдеггер, Ф. Енгельс, К. Маркс, С.Л. Франк, Н.Р. Бітянова, П.В. Лушин, М.К. Мамардашвілі, О.В. Суворов, Г.А. Цукерман), процес (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо), механізм (З.С. Карпенко, Т.М. Титаренко, В.М. Ямницький), технологія (П.Ф. Каптерев, Ю.О. Лобейко, Г.К. Селевко, Т.В. Тихонова). Останній підхід до визначення поняття «саморозвиток» зустрічається переважно у педагогіці. У психології найбільший інтерес становить безпосередньо процес саморозвитку як різною мірою усвідомлена, самоконтрольована і самокерована активність особистості – саморозвиток як психологічна й особистісна зміна.

Таке багатоаспектне розуміння сутності досліджуваного феномену, з одного боку, дозволяє змістовно його наповнити, а з іншого, – викликає необхідність упорядкувати існуючі дефініції саморозвитку і здійснити експлікацію визначення, близького до нашого розуміння.

Згідно з посткласичним системним підходом, усі поняття, що містять складову «само-», передбачають «щось, що йде з внутрішнього, щось самопричинне, що зсередини спонукається і регулюється» [4, с. 8]. Так, наприклад, цінним для

нас є уточнення поняття активності людини з погляду її суб'єктності, самодетермінації, самоактивності. Терміни «активність» і «самоактивність» сучасні науковці розглядають як близькі, проте нетотожні (М.Й. Боришевський). Аналізуючи змістове навантаження поняття «самоактивність», М.Й. Боришевський зазначає, що у ньому робиться більший акцент «... на внутрішній зумовленості, вмотивованості певних дій, поведінки індивіда, хоч і не принижується роль зовнішніх чинників» [9, с. 5].

У теоретичних напрацюваннях ми знаходимо низку підходів до визначення поняття саморозвитку особистості. Розглянемо їх.

Психологічні поняття базуються на філософських категоріях. У філософському словнику міститься трактування базового для поняття «саморозвиток» феномену «саморух» як філософської категорії. «Саморух – це рух, що має джерело, причину в самій рухомій речі» [12, с. 590].

Питання про джерела, детермінанти саморозвитку розглядається у [6]. Наголосимо на важливості самоактивності, яку вважаємо однією з суттєвих психологічних характеристик саморозвитку особистості. Очевидно, що тільки завдяки власній активності (тобто самоактивності) людина може виконати природне завдання життя (і задовольнити природну потребу) – реалізувати свій особистісний потенціал, самоактуалізуватися, «стати всім, чим може» (К. Роджерс), особистістю, здатною досягти цілісності Я, самотождності. Активність особистості становить внутрішню передумову «саморуху діяльності та її самовираження» (О.М. Леонтьєв). Активність, яка передбачає ініціативність і відповідальність, робить людину суб'єктом власного життєвого шляху та особистісного саморозвитку. Отже, саморозвиток можна розглядати як результат самоактивності, самосуб'єктної дії особистості.

Як правило, можна краще зрозуміти сутність поняття, якщо звернутися до його трактування в інших мовах. Наведемо етимологічне визначення терміну «саморозвиток». В англо-російському психоаналітичному словнику ми знаходимо два трактування поняття «саморозвиток»: *саморозвиток* (self-development) як спонтанний розвиток та *саморозвиток* (self-evolution) як розвиток через удосконалення внутрішніх якостей [7]. У другому терміні робиться більший акцент на самотворенні особистості.

Термін «self» перетворює об'єктний займенник у рефлексивний (порівн. her і herself). Рефлексивний займенник означає, що об'єкт, на

який спрямована дія, і суб'єкт цієї дії збігаються (наприклад, «він облив себе»). У цьому розумінні «self» означає особу, яка водночас здійснює дію і зазнає її. «Self» так само використовується як префікс на позначення тих видів діяльності, тих типів активності, у яких об'єкт є тим самим агентом, що і суб'єкт. Наприклад, «self-love» – любов до себе; «self-promotion» – самопросування; «self-actualization» – самоактуалізація.

Наведемо ще кілька термінів з англійської, які, на нашу думку, яскраво відображають ідею інтенціональності особистості, її саморозвитку.

Самоактуалізація (the self-actualization) – термін, похідний від першого кореня «self» і другого кореня «act». Великий Оксфордський тлумачний словник англійської мови дає цим кореням такі визначення: 1) the self – person's nature, special qualities; one's own personality: my former self, myself as I used to be – сутнісні особисті властивості та якості; 2) act – to do something; action-process of doing things – учинок, подвиг, діяльність, що має матеріальний результат; походить від латинського кореня «actus», що означає вчинок, діяльність. Похідними є: actuate – приводити у дію, мотивувати; actualization – здійснювати на практиці задумане [1].

Термін «самореалізація» (self-realization) часто є синонімом до термінів «реалізація своїх можливостей» (self-fulfilment) і «самоактуалізація» (self-actualization). Вони описують дуже близькі явища: повну реалізацію наших справжніх можливостей (К. Хорні), прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх можливостей і здібностей (К. Роджерс), внутрішню активну тенденцію розвитку себе, щось на зразок істинного самовираження (Ф. Перлз), прагнення людини стати тим, чим вона може стати (А. Маслоу).

Self-realization – самореалізація як розвиток власних здібностей.

Self-activity – мимовільна, самочинна діяльність як діяльність внутрішньо мотивована, без допомоги ззовні; зміни, що відбуваються всередині істоти, проте не руйнують її ідентичність.

Self-affirmation – самоствердження як визнання існування свідомого «Я».

Self-help – самопоміччя як моральне самовдосконалення. Останній термін яскраво засвідчує роль саморозвитку у збереженні життєстійкості і психологічного здоров'я особистості [7].

Наведені терміни в англомовних джерелах використовуються як близькі за значенням до терміну «саморозвиток».

Підсумовуючи теоретичні напрацювання науковців феноменологічного напрямку (Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), можна дати такі визначення поняття саморозвитку особистості, спираючись на Оксфордський тлумачний словник з психології:

Саморозвиток – зростання Я, рух до емоційної та когнітивної зрілості чи (за моделлю А. Маслоу) – поступальний рух до самоактуалізації [10]. В обох цих визначеннях чітко простежується природно задана спрямованість саморозвитку особистості на шляху до її максимального вдосконалення.

Близьке до цього розуміння саморозвитку ми знаходимо у розробках понятійного апарату акмеології – науки про закономірності і шляхи особистісного і професійного самовдосконалення людини. З позицій акмеології, саморозвиток можна розуміти як: тенденцію до саморозкриття і саморозгортання творчого потенціалу людини; свідомий процес самовдосконалення з метою ефективної самореалізації на основі внутрішньо значущих устремлень і зовнішніх впливів; цілеспрямовану, багатогранну самозміну, що слугує меті максимального духовно-морального і діяльно-практичного самозбагачення, саморозгортання та самоздійснення [3].

Зіставимо підходи до особистісного зростання і його підсумків у теорії самоактуалізації й акмеології.

За визначенням, *акме* означає досягнення людиною у житті своєї головної «вершини», зрілості, яка є *гармонійним поєднанням*, результатом розвитку людини як індивіда, як особистості, як суб'єкта діяльності та індивідуальності. На відміну від теорії самоактуалізації, тут робиться наголос на досягненні визнаного успіху у певному *соціально значущому виді професійної діяльності*, підкріпленого зовнішніми та експертними оцінками. В акмеології існує чітке розуміння того факту, що служіння суспільству можливе тільки у конкретній формі на конкретній посаді в одному з існуючих у певному суспільстві у певний час соціальних інститутів, підприємств. Можна сказати, що через експертну зовнішню оцінку тут здійснюється оцінювання особистості людини за суспільно значущими результатами її діяльності. Основні проблеми в акмеологічному підході виникають при надмірному акценті на ситуаційних, зовнішніх обставинах життєвого шляху людини.

Усі події життєвого шляху у теорії самоактуалізації описуються не «ззовні», з позиції зовнішнього спостерігача, а «зсередини», «від першої

особи», з боку індивіда, який живе і діє у своїй соціальній ситуації. У теорії самоактуалізації передбачається, що висновок про досягнення своєї головної вершини життєвого шляху усвідомлено робить сама людина у процесі самореалізації. Висновок про рівень самоактуалізації дозволяє людині усвідомлено переключитися з егоїстичної позиції переважної турботи про себе і свій саморозвиток на альтруїстичну позицію турботи про інших людей і суспільний розвиток. Цьому переключенню передують зміна у системі цінностей індивіда, поява у нього уявлення щодо наявності узагальненого смислу всього його життя, який надбудовується над ситуативно зумовленими смислами. Основні проблеми у теорії самоактуалізації виникають у зв'язку з надмірною зосередженістю на внутрішніх детермінантах розвитку особистості людини [6].

Ми вважаємо, що *акмеологічний* і гуманістичний погляди на саморозвиток людини є несуперечливими і взаємодоповнювальними.

У контексті акмеологічних поглядів *саморозвиток* – це *цілеспрямований процес «розгортання» вже наявних, проте «згорнутих» до певного часу задатків, здібностей, умінь, якостей чи «зародження» і становлення властивостей і якостей, яких раніше не було* [3]. Саморозвитку притаманні доцільна (тобто виправдана – С.К.) внутрішня активність й усвідомлена спрямованість на розгортання і вдосконалення значущих для особистості властивостей, сторін, якостей (заданий вектор саморозвитку – С.К.).

Практика свідчить, що об'єктом саморозвитку можуть виступати соціально та психологічно непродуктивні, неефективні якості. А отже, вектор саморозвитку залежить від сформованості екзистенціальної сфери особистості, рівня її духовності. У випадку, коли внутрішньою метою-ідеалом саморозвитку виступає самоздійснення, саморозвиток перетворюється на спеціальну духовну діяльність, спрямовану на реалізацію свого внутрішнього потенціалу, оскільки самоздійснитися людина може тільки у ході саморозвитку. У цьому випадку визначення саморозвитку може набути більш глибокого сутнісного характеру.

Саморозвиток як процесуальна сторона самоздійснення може розглядатися як *пріоритетна* зміна глибини цілісного особистісно-діяльного стану людини, у ході котрого саморозкривається, оновлюється і вдосконалюється її духовна сутність: розширюється сфера відносин з різними сторонами життя і, в остаточному підсумку, досягаються вищі плани буття. Це можливо

тільки у результаті глибокої, сутнісної роботи зі своєю особистістю, тобто осмислення істинних, справжніх, автентичних цілей свого життя, а потім їхнє означення через розвиток якісних, основних засад власної особистості та індивідуальності [6]. У цьому випадку можна говорити про саморозвиток як про творчість і форму екзистенціального розкриття людини, а ключовими моментами самозміни вважати автентичність і трансцендентність як системні якості особистості.

В інших сучасних джерелах ми знаходимо дещо відмінне трактування поняття саморозвитку особистості. Так, у «Психологічному глосарії: Психічне здоров'я і захисні механізми особистості» наявне таке визначення: *саморозвиток* – свідомо зміна чи збереження у незмінному вигляді Я-самості обраними особистістю способами.

Як бачимо, у цьому визначенні саморозвитку надається роль гомеостазу, засобу підтримки незмінності Я-самості особистості, її психологічного здоров'я у світі, що змінюється (у цьому випадку про саморозвиток можна говорити як про адаптаційну стратегію, роблячи акцент на його функції саморегуляції та самоорганізації). Така точка зору знайшла відображення у конгруентному підході до розуміння досліджуваного феномену, основна ідея котрого полягає у тому, що функція саморозвитку – це гармонізація відносин із собою та з навколишнім світом (К.Я. Вазіна, М.К. Мамардашвілі, К. Обуховський, О.В. Суворов). Зазначимо, що і у цьому визначенні саморозвиток подається як свідомо і керована діяльність особистості.

Заслугове на увагу думка Р.Н. Файзулліна, який вважає, що самовиховання і саморозвиток можуть бути представлені як безперервне розширення обсягу і змісту самосвідомості, тобто включення у сферу свідомого все більшої кількості життєвих функцій людини, її звичок і психічних станів [11]. Такий погляд на саморозвиток знаходимо у працях: М. Гайдеггера, Ф. Енгельса, К. Маркса, Г. Маркузе, М.О. Бердяєва, В.П. Зінченка, І.Д. Єгоричева, Л.В. Клімова, М.К. Мамардашвілі, О.В. Суворова, С.Л. Франка, Г.А. Цукерман.

Близьким до нашого розуміння є визначення саморозвитку як оволодіння можливостями, що пропонує людині життя (Х. Ортега-і-Гассет, Дж. Фейдімен, Р. Фрейгер, Р.Дж. Хевігерст, В.В. Знаков, Д.О. Леонтьєв). За Х. Ортега-і-Гассетом, «жити – це означає перебувати у колі певних можливостей...» [8, с. 151]. На думку Р.Дж. Хевігерста, завдання розвитку – це опану-

вання груп проблем, вимог та життєвих ситуацій, що породжуються біологічним розвитком, соціальними очікуваннями і власними діями людини. Проблеми змінюються протягом життя і скеровують розвиток, надаючи йому сили і наповнення [6]. Звідси впливає визначення саморозвитку як особливої психічної активності суб'єкта, спрямованої на світ, на визначення значущого і незначущого у ньому, на аналіз і синтез і, як підсумок, продуктивне особистісне зростання (Б.Г. Анан'єв, М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, Т.М. Титаренко, Л.С. Рубінштейн).

Акцентування на керованості процесу власних змін знаходимо у теоретичних викладках психологів у руслі суб'єктно-діяльної парадигми. Так, одними з перших дали визначення саморозвитку й описали його відмінні ознаки В.І. Слободчиков та Є.І. Ісаєв. Згідно з їхнім підходом, саморозвиток – це фундаментальна здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, робити власну життєдіяльність предметом практичного перетворення.

Як бачимо, в останньому визначенні досліджуваного феномену наголошується на авторстві, суб'єктності людини у процесі власної життєдіяльності. Проте більшою мірою воно акцентує авторство щодо власного життя, а не власної особистості, тобто саморозвиток розглядається як життєтворчість у процесі життєдіяльності і, як результат, самопобудова особистості. Отже, як ключовий момент у трактуванні самозміни розглядається життєдіяльність особистості, що робить її іншою суттєвою характеристикою саморозвитку.

Життєдіяльність ми визначаємо як сукупність усіх видів соціальної діяльності, поведінки і відносин певного суб'єкта [6]. С.Л. Рубінштейн, розглядаючи особистість як інтегративну сутність, яка формується, виявляється і розвивається у діяльності, підкреслював, що особистість – не просто суб'єкт діяльності, а набагато ширше – суб'єкт життя. Як суб'єкт життєдіяльності, особистість завжди включена у систему відносин, які за своєю широтою, інтенсивністю і рівнем значно відрізняються від системи відносин у рамках будь-якої діяльності. Тому життєдіяльність для кожної людини є джерелом багатющого особистого досвіду і контекстом для будь-якої сфери діяльності.

Очевидно, що на рівні особистості саморозвиток людини у процесі життєдіяльності відбувається за рахунок формування та розвитку новоутворень різного рівня. Формування певних новоутворень, їхнє закріплення як особистісних

якостей приводить до руйнування однієї соціальної ситуації розвитку і зумовлює виникнення іншої, адекватної новому психологічному виду особистості. Відтак, інша важлива характеристика саморозвитку – життєдіяльність особистості. У цьому випадку про саморозвиток можна говорити як про прояв життєтворчої активності (у термінах В.М. Ямницького).

Ми згодні з тим, що у процесі життєдіяльності людина творить своє життя, проте, перш за все, на наше переконання, вона творить себе. Аналізуючи напрацювання сучасних українських науковців, ми знаходимо розуміння саморозвитку особистості, близьке до наших поглядів. Так, на думку М.Й. Боришевського, саморозвиток означає насамперед певне перетворення людиною змістових і функціональних структур своєї психіки – керівної підсистеми її взаємодії зі світом [2]. Якщо цей процес відбувається усвідомлено і цілеспрямовано, то у цьому випадку особистість можна вважати суб'єктом власного саморозвитку.

За нашим визначенням, *особистісний саморозвиток – це свідомо, цілеспрямована і самокерована активність особистості, мета якої полягає у самозміні в позитивному напрямі, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення.*

Як свідчить теоретичний аналіз, процес саморозвитку – як сутнісна форма буття людини – починається разом із життям і розгортається всередині нього (В. І. Слободчиков). Проте людина довгі роки (а іноді й усе життя) може і не бути суб'єктом власного розвитку, тим, хто ініціює і скеровує цей процес. Актуалізований, усвідомлений і керований саморозвиток людина може здійснювати тільки тоді, коли вона свідомо починає ставити цілі щодо самопізнання, самовдосконалення, самореалізації, визначає перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, що бажає чи, навпаки, не бажає змінювати у собі, тобто усвідомлює, об'єктивізує і перетворює власні особистісні характеристики і способи взаємодії зі світом. Відтак, саморозвиток як суб'єктна діяльність передбачає наявність чітко усвідомлених цілей власного перетворення; цілісної Я-концепції (самосприймання, самоставлення) і концепції свого життя (образ світу й індивідуальні способи взаємодії з ним) та особистісних настанов – готовності до саморозвитку (усвідомлення вектору змін, динаміки образу «Я», свободи вибору і відповідальності за нього). З викладеного стає очевидним, що саморозвиток, як усвідомлений і самокерований процес особистісних змін, є функцією самосвідомості, а

рівень її розвитку є третьою важливою характеристикою саморозвитку особистості. Це передбачає певний рівень усвідомленості і рефлексивної опрацьованості внутрішнього і зовнішнього світу особистості.

Дійсно, для аналізу саморозвитку найбільш загальним, поряд із поняттям «розвиток» є поняття «життєдіяльність» як безперервний процес визначення мети, діяльності та поведінки людини, оскільки лише у контексті життєдіяльності може здійснитися особистісний саморозвиток. Людина з раннього віку – з моменту виокремлення свого Я з навколишнього світу і формування образу «Я» (М. Й. Боришевський) – стає суб'єктом власної життєдіяльності, тому що починає ставити цілі, підкорятися власним бажанням і прагненням з урахуванням вимог інших, тобто проявляти власну, різною мірою внутрішньо детерміновану самоактивність, інтенційність.

Проте на ранніх етапах онтогенезу індивід актуалізує, розгортає свої можливості переважно несвідомо, спонтанно. Свідомий саморозвиток можливий лише на певному рівні розвитку свідомості та самосвідомості індивіда на основі самовизначення, самоідентифікації [2]. Так, у підлітковому віці дитина вже може стати суб'єктом не тільки своєї життєдіяльності, а й саморозвитку. Стосовно проблеми саморозвитку здатність до особистої ініціативи у цьому віці поширюється на організацію самопізнання і самовиховання. Однак, якщо у підлітковому віці самовиховання має фрагментарний характер (формування у собі окремих рис, властивостей і якостей), то вже у юнацькому віці перегляду підлягає особистість у цілому. Враховуючи актуальність потреби у самовизначенні і саморозвитку у юнацькому віці та можливості їх здійснювати на основі достатньої зрілості всіх складових самосвідомості, констатуємо, що для становлення суб'єкта саморозвитку саме юнацький вік є чутливим.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми саморозвитку особистості дозволив визначити поняття і виокремити суттєві характеристики особистісного саморозвитку: життєдіяльність як неперервний процес самотворення, самовдосконалення і самореалізації; особистісну активність як джерело саморозвитку; розвиненість самосвідомості особистості. Зазначені суттєві характеристики пояснюють, зумовлюють, спрямовують саморозвиток як актуалізований, усвідомлений і самокерований процес прогресивних особистісних змін. Нами побудована теоретична модель

саморозвитку особистості [5, с. 19; 6, с. 155], а також з'ясовані закономірності становлення суб'єкта саморозвитку [5, с. 21–22; 6, с. 188–189]. Урахування встановлених соціально-психологічних чинників та закономірностей у навчально-виховному процесі впродовж дитячо-юнацького віку сприятиме активізації становлення особистості як суб'єкта саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Большой Оксфордский толковый словарь английского языка / Oxford School Dictionary.— М. : Изд-ва : АСТ, Астрель, 2005. — 808 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе : Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с. — (Серія «Монограф»).
3. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности : содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2006, — 496 с.
4. Клочко В. Е. Самореализация личности : системный взгляд / В. Е. Клочко, Э. В. Галажинский. — Томск : Изд-во ТГУ, 2000. — 163 с.
5. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці [Текст] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Кузікова Світлана Борисівна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. — К., 2012. — 44 с.
6. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці [Текст] : монографія / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка — Суми : МакДен, 2012. — 410 с.
7. Овчаренко В. И. Англо-русский психоаналитический словарь / В. И. Овчаренко. — М. : 2003. — 808 с.
8. Ортега-и-Гассет Х. О спортивно-праздничном чувстве жизни / Х. Ортега-и-Гассет // Филос. науки. — 1991. — № 12. — С. 137—152.
9. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : Навч.-метод. посібник / За заг. ред. М. Й. Боришевського. — К. : ІЗМН, 1998. — 192 с.
10. Ребер Артур С. Большой толковый психологический словарь / Артур С. Ребер. — Москва : Вече, АСТ, 2001. — Т. 1—2. — 1152 с.
11. Файзуллин Р.Н. Самопознание и саморазвитие учащегося как составная часть целостного педагогического процесса : дис. ... к. пед. н. : 13.00.01 / Файзуллин Ракип Назипович. — Чебоксары, 2003. — 207 с.
12. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

КУЗИКОВА С. Б.

ФЕМЕНОЛОГИЯ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ

В статье рассматривается феномен личностного саморазвития как реального психологического явления. Определены психологическое содержание и сущность понятий: «саморазвитие личности», «субъект саморазвития». Приведено авторское определение личностного саморазвития. Выделены существенные характеристики саморазвития как субъектной деятельности.

Ключевые слова: саморазвитие, самоизменение, самоактивность, самосознание, самоуправление, жизнедеятельность, субъект саморазвития.

KUZIKOVA S. B.

FENOMENOLOGIYA SAMOROZVITKU OSOBISTOSTI: VIZNACHENNYA PONYATTYA

The article discusses the phenomenon of personal self-development as a real psychological phenomenon. Determine the psychological content and nature of the concepts of «personal self-development», «the subject of self-development». Given the author's definition of personal self-development. Identified the essential characteristics of personal self-development as subject-activity.

Keywords: self-development, self-change, self-activity, self-awareness, self-management, livelihoods, the subject of self-development.

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2013 року.